

Красимир Станчев (Рим, Италия)

НОВ ИТАЛИАНСКИ ТРУД ПО КИРИЛОМЕТОДИЕВИСТИКА

Silvia Toscano. *Ján Holly (1785–1849) cantore di Cirillo e Metodjo*. Seconda edizione riveduta e ampliata. Roma: Lithos Editrice, 2021. 184 pp. ISBN 979-12-80197-35-1.

Една година след първата ѝ поява през 2020 г. книгата на италианската славистка Силвия Тоскано „Ян Холи – певец на Кирил и Методий“ излезе във второ, преработено и разширено издание. Това необичайно за публикации по такива теми явление се дължи на два фактора: от една страна, на бързото изчерпване на тиража, което свидетелства за определен интерес към изданието, и от друга страна, на добросъвестността и самокритичността на авторката, пожелала да вземе предвид както отправените ѝ препоръки, така и собствената си неудовлетвореност от някои композиционни решения. Като резултат, в ръцете ни е един не толкова разширен по обем, колкото реструктуриран том, снабден с послесловие-отзив от известния италиански славист и българист проф. Джузепе дел’Агата. В него, с присъщия му добронамерен хумор, проф. Дел’Агата, под чистото ръководство авторката е работила дълги години в университета в Пиза, определя книгата като „филологическа мешана скара в словашки сос“ („Un ‘piatto filologico misto’ in salsa slovassa“, с. 175), изтъквайки, че в нея са обединени различни, но все привле-

кателни теми. Ценител както на ерудицията, така и на чувството за хумор на скъпия колега, с когото ни свързва почти полувековно приятелство, тук ще се опитам, без да му противореча, да подчертая умелото и, бих казал, неизбежно смесване на привидно различни теми в книгата на Силвия Тоскано.

В центъра на вниманието, както си личи от заглавието, е католическият свещеник, преводач от латински и поет от времето на словашкото национално възраждане Ян Холи с неговите историко-патриотични поеми „Светопулк“ (1833) и „Кирило-Методиада“ (1835). Поставям определенията за него в този порядък поради тяхната взаимообусловеност. Като католик, Холи – за разлика от словаците протестанти, които използват чешкия литературен език, е последовател на създателя на първата словашка граматика Антон (или Антонин) Бернолак (1762–1813), на свой ред католически свещеник. А класическото му образование и преводите му от латински език, сред които се откроява този на Виргилиевата „Енеида“ (1828), култивират у него вкус към класическата поезия, на която той е верен адепт,

въпреки че твори в епохата на романтизма с който, от друга страна, го свързват историко-патриотичният патос и идеята за славянска взаимност, изразена може би най-силно в поемата му „Слав“ от 1839 г.

Давайки си сметка за слабото познаване на историята на словашката езикова норма не само от страна на студентите слависти в Италия, авторката посвещава на този проблем първата глава на книгата, озаглавена „В търсене на книжовен език за славяните от Горна Унгария“ (с. 11–39). Главата, богата на разнообразна информация по въпроса, е съсредоточена върху делото на Антон Бернолак, и по-конкретно върху книжовната норма, която той предлага през 1790 г. в своята „Словашка граматика“ – и основателно, защото Ян Холи е единственият значим поет, който следва тази норма, която иначе намира ограничено разпространение преди всичко в учебническата литература, насочена към провинциалните католически енории. Очертан е книжовният кръг, част от който е Холи, и ролята му за формирането на словашкото национално самосъзнание – процес, в който въпросът за езиковата норма заема централно място. Дейността на книжовниците от този кръг е разгледана на фона на раждащите се по същото време панславизъм и славянска филология, в които играят значителна роля творци и учени от словашки произход, но пишещи на чешки и/или на немски език, като Ян Колар с „Дъщерята на Славия“ (1824, на чешки) и Павел Йосиф Шафарик с неговата „История на славянските езици и литератури по всички наречия“ (1826, на немски). И това не е демонстриране на ерудиция, каквато на авторката безспорно не липсва, а необходимо условие за разбиране на линията на Бернолак и Холи, която в крайна

сметка отстъпва пред словашкия езиков стандарт, изработен от Людевит Щур и илюстриран в неговата „Наука за словашкия език“ (1846). Завършвайки първата глава именно с реформата на Щур, авторката привежда един любопитен епизод: на 17 юли 1843 г. Щур и двама негови съратници посещават Ян Холи, когото считат за „баща на отечеството“, за да му съобщят лично за решението си да се посветят на въвеждането на една нова словашка езикова норма, различна от тази на Бернолак – решение, което Холи одобрява в името на преодоляването на конфесионалните и културните различия и постигането на национално единство. Ще повтора: без този културно-исторически фон фигурата на Холи остава някак си самотна, изолирана, недоразбрана.

Централна за книгата на Тоскано е втората глава: „Велика Моравия и светите Кирил и Методий в поетическото творчество на Ян Холи“ (с. 41–98). Тя започва с думите „светите Кирил и Методий представляват стълбовете, върху които през вековете се е крепила словашката национална идентичност“ (с. 41) – констатация, която може да смути тези, които смятат, че Солунските братя са в основата само и единствено на българското национално самосъзнание. Но тази констатация е базирана на факти, които авторката съвестно припомня, отправяйки към съответната библиография. Така читателят, който не е специалист по словашка история и историография, научава, че още от средата на XVII в. християнизацията на Велика Моравия и просветното дело на Кирил и Методий се свързват в зараждащото се словашко народностно самосъзнание с историята на словашкия народ и неговата борба за еманципиране в рамките на Унгарското кралство и че идеологията на кръга

около Антон Бернолак, изкристализирала през 80-те години на XVIII в., се основава „съзнателно и систематично върху кирилометодиевската традиция“ (с. 43). Тази линия следва и Ян Холи, чиято биография е представена синтетично (с. 44–48), като е включен и един много интересен детайл: описанието на И. И. Срезневски на неговото посещение при Ян Холи през май 1842 г., преведено на италиански (частично цитиране на с. 46–47, пълен текст – с. 153–155). Следва доста обстойно представяне на поемата „Светополк. Героичен епос в дванадесет песни“, отпечатана в Търнава през 1833 г. (с. 48–66). Замисълът ѝ е предаден със собствените думи на автора, който още през 1827 г. в едно писмо до свой приятел пише, че е започнал да композира „една епопея като Енеидата на Вергилий“ (с. 49). Поемата, която възпява борбата на „словашкия“ княз Светополк срещу краля на Бавария Карломан, е изпълнена с популярни през епохата митове: славяните, скромни и гостоприемни, произхождат от Индия, но Бог ги насочва към Европа, където ще придобият славното име славяни; след три века скиталчество се установяват под Татрите, под ръководството на воеводата си Слав отблъсват атаките на „чудите“, които според Холи са предци на унгарците, и постепенно се разселват в една обширна територия между Черно, Балтийско и Адриатическо море; по името на Слав започват да ги наричат славяни. Първоначално пленник на Карломан, а после негов довереник и съюзник, Светополк тръгва на поход срещу собствения си народ, но се разкайва, минава на страната на славянската войска, побеждава в двубой командира на баварските войски и става господар на Велика Моравия. За неговата окончателна победа допринася небесното покровителство на св. Ки-

рил, който моли Бог да помогне на словашкия народ в борбата му за свобода.

Силвия Тоскано не анализира поемата само от литературна гледна точка, а отделя специално внимание на изворите, които Холи е познавал и използвал: *Фулденските и Бертинските анали*, *Покръстването на баварци и каринтийци*, трудовете на съвременниците си върху локализацията и историята на Велика Моравия, върху връзките на (пра)славянския със санскрит и специално книгата на Й. Добровски върху *Моравската легенда*, излязла през 1826 г. Интересни са наблюденията на авторката и върху изграждането на образа на Светополк в поемата, неговото постепенно израстване до национален герой. Анализът е придружен от цитати, в оригинал и в превод на италиански, а в приложенията е поместен един „работен превод“ на първа песен.

Ако в „Светополк“ св. Кирил е само небесен помощник на героя, то на него и на св. Методий е посветена следващата героична поема на Холи, този път в 6 песни, която след дълги колебания и обсъждане с приятеля му Ян Колар получава названието „Кирило-Методиада“ („*Cirillo-Metodiada*“, Буда, 1835; в разглежданата книга на тази поема са посветени с. 67–98). За новата поема, както в детайли показва Тоскано, Холи използва както документацията, събрана във връзка с написването на „Светополк“, така и нови източници, чието издирване го подтиква да напише и издаде заедно с поемата едно биографично съчинение, онасловено „Животопис на светите Кирил и Методий, евангелизатори на славяните“, на което авторката се спира отделно в следващата глава. За поемата Холи се опира на трудовете на основоположниците на славянската филология Й. Добровски и П. Й. Шафарик, чрез които познава и известното пис-

мо на папа Йоан VIII от 880 г., на една история на Унгария и др., а за животописца използва още и *Дуклянската летопис*, *Италианската*, *Моравската* (особено ценена от Холи) и *Кристиановата легенда*, *Житието на св. Людмила*... Един интересен факт, отбелязан от авторката (с. 73), е многократното споменаване от страна на Холи на Йоан Екзарх – вероятно му е бил познат трудът на Калайдович от 1824 г. Изобщо и за поемата, и за животописца Ян Холи се подготвя сериозно, с типичната за епохата симбиоза между научно знание и художествено изобразяване.

В представянето на поемата, наситено с цитати в оригинал и превод на италиански, авторката разкрива много добре както източниците на отделните мотиви и сцени, така и идейните подбуди и патоса на поета. Добре е показан различният подход на Холи към някои мотиви с оглед на историческата им достоверност. Такъв е например случаят с добре познатия мотив за живописеца Методий, който чрез изображение на Страшния съд вместо на ловна сцена убедил българския владетел Борис да приеме християнството. В „Кирило-Методиада“ Холи му посвещава цялата втора песен, очевидно приемайки идентификацията на легендарния живописец с брата на Константин-Кирил (нещо, в което е бил убеден и Добровски!), тъй като тя му върши отлична работа в художествен план, но в *Животописца*, която той очевидно е замислял не като житие, а като документален биографичен очерк, няма дори споменаване за този епизод, очевидно схващан от него като легенда, а не като исторически факт (вж. подробно с. 83–86).

Като цяло авторката оценява културно-историческото значение на поемата на Холи по следния начин: „Може да се каже, че с този епос Холи окончателно

приписва на словашкия народ наследството на Велика Моравия и на двамата свети братя, завършвайки една операция, започната от историците още в края на XVIII век. По този начин той, словашкият Вергилий, става за всички „певецът на Кирил и Методий“ (с. 94). Запознавайки се с художествените и общокултурни факти, представени от Силвия Госкано във връзка с поемата, страничният наблюдател разбира защо в края на XX в., когато Словакия за първи път в историята си стана напълно самостоятелна държава, Кирил и Методий бяха издигнати като нейни първостепенни исторически символи, закрепени още в преамбюла на конституцията ѝ (вж. с. 98).

Следващата глава в книгата (с. 99–114) е озаглавена „Приносът на Ян Холи в кирилометодиевската историография“ и е посветена на споменатата вече *Животописца* („*Žiwotopis swatich Cirilla a Metoda Slowenskich Blahozwestow*“), издадена като приложение към *Кирило-Методиада*. С нея Холи си поставя за цел да предложи, за първи път на словашки език, един биографичен очерк, който държи сметка както за по-старата историографска традиция (на латински, немски и чешки език), така и за най-новите за онова време изследвания, най-вече трудовете на Добровски от 20-те години на века. Госкано, сама много добре запозната с тези трудове, успява да покаже добре зависимостта на *Животописца* от тях, като прави един превод-парафраза на текста ѝ, където са дадени пославянчените (бохемизирани) имена на Солунските братя, Црхо и Страхота (форми, чийто произход е обяснен още от Добровски, което не погречи преди години в България да се разтърби, че това били рождените имена на Кирил и Методий), цитират се хрониките на Нестор

и на Дуклианския презвитер, *Покръстването на баварци и каринтийци* (текст особено ценен от Холи) и пр. Интересни са някои моменти, по които Холи е категоричен и които дават идея за биографичната реконструкция, която той предлага: двамата братя след Хазарската мисия, по време на която открили мощите на папа Климент I, отишли да проповядват сред българите, управлявани от Борис, и именно тогава превели литургията на славянски език; като чул за това, Ростислав помолил император Михаил III да му ги изпрати; през 867 г. те били повикани в Рим от папа Николай I, който починал и те били приети от Адриан II, който ръкоположил и двамата за епископи, но Кирил починал в Рим на 14 февруари 868 г. (!); Методий, който бил изпратен отново при словаците (!), е бил „регионален архиепископ“ и не е имал постоянно седалище „нито във Велеград, както някои мислят и по този начин се заблуждават, нито в Белград на Дунава [...] или пък в Сирмиум [...]“ (с. 104); разказва се подробно за обвиненията срещу Методий, за повикването му при папа Йоан VIII и за тоталното му оправдаване и възхваляване на делото на двамата братя, като се резюмира папското послание *Industriae tuae* от 880 г.; Методий се завърнал при словаците, но след 881 г. нямало сведения за него, някои допускали, че е починал между 884 и 894 г. Нататък Холи говори за официализирането на култа към Кирил и Методий от страна на папа Пий VI през 1777 г. и след това, с отделни подзаглавия, се спира на три очевидни много важни за него въпроса:

– за *славянската азбука*: Холи, в съгласие с Добровски, смята, че Кирил е изобретил кирилицата, докато глаголицата била създадена от някакъв далматинец, който запазил имената на буквите, но им променил формата; през

XIII в. възникнала легендата, че глаголическата азбука е дело на Иероним Стридонски;

– за *преводите*: няма съмнение, че първите славянски преводи са дело на Солунските братя, но няма яснота по въпроса какво е превел Кирил и какво Методий, в частност след смъртта на Кирил; цитирани са най-старите известни по онова време книжовни паметници; именно тук Холи споменава неведнъж Йоан Екзарх – и във връзка със свидетелството му за преводите на Методий, и като преводач на *Небеса*;

– за *стария славянски език*, наречен „църковен“, който според Холи не е бил майка на другите славянски наречия, а също като тях дъщеря, но книжовна (*řisemná*), и е бил основан на „сръбско-българско-македонския диалект, говорен през IX в. на десния бряг на Дунав“ (с. 113, малко по-долу този диалект е наречен „българо-сръбски“).

Позволих си това малко по-дълго представяне на *Животописна* на Холи, понеже тя по много ясен начин резюмира, с образователна цел, както вече се каза, познанията за живота и делото на Кирил и Методий в първия етап от развитието на славянската филология до въвеждането от 40-те години нататък в научно обращение на двете *Пространни жития* и на някои други славянски извори. До това време основният и най-надежден биографичен извор за Кирил и Методий, наред с папските писма, е *Италианската легенда*, публикувана през 1668 г. във втория мартенски том на *Acta Sanctroum* заедно с генетически свързаната с нея *Моравска легенда* и някои други латински текстове. Това дава основание на Тоскано да посвети последната глава на книгата си именно на този основен кирило-методиевски извор, и по-точно на проблемите около възникването и трансмисията му

(с. 115–130). Изяснен е добре характерът на достигналия до нас текст, който наистина е трета част на посветената на папа Климент I (88–97, †99/100) агиографска трилогия, както обикновено се твърди, но не на първоначалната, дело на Гаудерих Велетрийски (комуто Анастасий Библиотекар изпраща сведения за Кирил и за когото превежда неговите произведения, свързани с откриването на мощите), а на преработката ѝ от Лъв Марсикан (или Лъв Остийски) от началото на XII в.

Една съществена част от книгата на Силвия Тоскано са преводите на италиански език на избрани песни от поемите на Холи „Светополк“ (с. 131–143) и „Кирило-Методиада“ (с. 144–151), на писмото на И. И. Срезневски за срещата му с Ян Холи (с. 153–155), на *Италианската* (с. 157–162) и *Моравската легенда* (с. 163–169) и на посланието на папа Йоан VIII *Industriae tuae* – всички тези текстове, включително и латинските, са преведени за първи път на италиански език и това увеличава още повече стойността на този труд. И ако

в заключение ми е позволено да се върна към шеговитото сравнение на проф. Дел’Агата, цитирано в началото, трябва да кажа, че в тази „филологическа мешана скара“ съставките са много добре подбрани и много умело съчетани, като резултатът е едно изключително полезно четиво, написано достъпно и приятно, но с отлично познаване на изворовия материал, поетически и филологически, и при строго спазване на критериите за научност. Прочитът на една такава книга не само обогатява познанията ни за малко известни извън Словакия културни факти, но възкресява позабравените с времето уроци на създателите на славянската филология, от които Ян Холи е черпил непосредствено, и това е още една съществена заслуга на представения труд, особено във време, в което теренът на славистичните изследвания в Италия все повече се свива и вниманието е все повече съсредоточено само върху съвременността, която често е необяснима без познаване на историята.

*Красимир Станчев,
Трети Римски университет*